

Камянський Петр Евгеньевич

ПЕРЕДІСТОРІЯ СТАНІСЛАВІВСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ (1790-1885 рр.)

Актуальність проблеми зв'язок її з важливими науковими та практичними завданнями. Заснування Станіславівської єпархії має свою довгу передісторію. Потреба створення цієї єпархії відчувалась вже здавна, при чому кожного разу "обростала" новими аргументами, однак з різних причин відкладалася. Тому передісторія Станіславівської єпархії (1790-1885 рр.) була більш тривалою, ніж власне її історія від заснування до ліквідації на Львівському Соборі (1885-1946 рр.). Таке співвідношення між передісторією та історією Станіславівської Української Греко-Католицької Єпархії може виглядати парадоксальним, однак насправді є цілком закономірним в таких складних історичних умовах, коли український народ і Греко-Католицька Церква розвивались в рамках багатонаціональної Габсбургської імперії, на території (тобто в Галичині), за право володіння якою вели боротьбу два народи – український і польський. Ці дві обставини (крім цілого ряду інших) обумовили головним чином таку довго тривалість процесу створення Станіславівської Єпархії.

Питання про причини і мотиви заснування Станіславівської Єпархії в різні часи знаходило різну, інколи діаметрально протилежну, оцінку. Однак, треба мати на увазі, що заснування цієї Єпархії мало свої об'єктивні причини, які слід чітко відмежовувати від кон'юнктурно-сфальсифікованих, особливо в радянській історіографії. Отже, для об'єктивного вирішення цього питання необхідно детальніше розглянути історію створення Єпархії і проаналізувати різноманітні оцінки і погляди, дані істориками різних напрямків, що буде зроблено, по можливості, нижче. Це дозволить також скласти об'єктивну картину процесу створення Станіславівської Єпархії.

Вперше питання про створення Станіславівської єпархії було порушено в 1790 році, коли Галицькі єпископи П.Білянський і М.Рилло власне подали прохання до імператора Леопольда III в справі утворення у Львові Галицької Митрополії, а при цьому просили утворити третє єпископство [1], даремно, що для подання цього прохання було направлено цілу депутацію на чолі з генеральними вікаріями, адже це перше прохання було безуспішним [2], оскільки протягом 1790-1848 рр. порушувалось питання тільки про третю єпархію в Галичині (без точної назви), тому достатньо умовно період 1790-1848 рр. можна вважати першим етапом у передісторії Станіславівської Української Греко-Католицької єпархії.

Вдруге це питання було порушено за Антіна Ангеловича, першого Митрополита відновленої Галицької Митрополії. В цей час вже визрівали передумови для створення третьої єпархії. По-перше, Львівська єпархія була на той час вже досить великою, налічуючи близько 1200 парохій. По-друге відкрилося нове місійне поле на православній Буковині: в Чернівцях був православний єпископ, а греко-католики не мали там жодної Церкви, жодного священика, тому в духовних потребах зверталися до православних або до римо-католиків. Тому Митрополит А.Ангелович намагався заснувати греко-католицькі парохії для вірних та нову єпархію з центром в Городенці або Снятині. З цією метою він надіслав петицію до імператора Франца I 24 грудня 1806 року, яка, однак, залишилась без відповіді [3]. Справжньою причиною відкладення цього питання були переговори про піднесення греко-католицького Львівського єпископа на достоїнство Митрополита, які проводилися в той час [4].

Врешті Папа Пій VII у своїй буллі про відновлення Галицької митрополії, в 1807 році визначив у її складі три церковні області: 1) Львівську Митрополічну Архієпархію, 2) Перемишльську та 3) Холмську єпархію [5]. Таким чином питання про створення третьої єпархії, яке тісно пов'язане з відновленням Галицької Митрополії і не розглядалося через це спеціально окремо, після 1807 року, вже не порушувалося. Адже третьою єпархією була Холмська, хоча А.Ангелович просив утворити єпархію для Буковини і південно-східної Галичини.

Лише зі зміною політичної ситуації в 1815 році, коли Холмщина перейшла до Росії, становище Холмської Греко-Католицької Єпархії стало дуже хитким, поки, врешті, в 1830 році її було відлучено від Галицької Митрополії і підпорядковано безпосередньо Апостольському Престолові. Тоді в Галицькій Церковній Провінції залишилось лише дві єпархії, які охоплювали всю Галичину і Буковину. Як зазначає А.Г.Великий, "з чисто адміністративних причин і для душ пастирської обслуги треба було встановити ще одну, а чи й більше єпархій, бо їх титулярний три-поділ, що існував при наявності двох єпископів на ділі нічого не вирішував. Треба було роз'єднати цей простір і доручити якусь його частину іншому єпископові" [6], однак справа створення третьої єпархії на даний час зайшла в глухий кут.

Аж у 1842 році впливало на поверхню питання про створення хоча б ще однієї єпархії на Західній Україні, але тепер ініціатива виходила ззовні – від префекта Ватиканської бібліотеки Августина Тайнера, стурбованого становищем греко-католицьких українців [7]. В той час А.Тайнер кілька разів просив о.-декана М.Малиновського надіслати йому доповідь про потреби греко-католицького духовенства в Галичині, щоб зміцнити в цьому краю унію. Тоді ж о.- декан М.Малиновський у згаданій доповіді 1842 році між іншими потребами вказав на особливу необхідність встановлення нових єпархій в Галичині: "Належить збільшити число єпархій у королівстві Галичина на два єпископства, а саме в Тернополі і Станіславові, бо єпархії Львівська і Перемишльська розтягуються на таку територію і стільки населення обіймають, що ледве чи де в цілому християнському світі знайдеш їм подібне" [8]. Справа в тому, що чисельне співвідношення вірних і священиків у греко-католиків, римо-католиків і православних, за

офіційними даними в 1832-1836 і 1850 роках було не на користь останніх:

1. Так, в цілій Австро-Угорській імперії 3,6 млн. греко-католиків мали 9 єпископів, а 3 млн. православних – 19 єпископів;
2. На 2,3 млн. греко-католиків в Галичині було 2 єпископи, а на 1,3 млн. греко-католиків в Закарпатті – аж 7 єпископів;
3. На 2,3 млн. греко-католиків в Галичині – 2 єпископи, а на 2,3 млн. римо-католиків – аж 4 [9].

Цілі та завдання заключувалися у наступному: отже, потреба створення третьої греко-католицької єпархії була дуже гострою, однак справа так і не зрушила з місця, оскільки не була порушена на вищому рівні. Таким чином, перші три фрагментарні спроби порушити питання про створення третьої єпархії в Галицькій Церковній Провінції зазнали краху, оскільки ніколи не розглядалися як окремі питання, хоча передумови для позитивного вирішення вже визрівали. Так безуспішно завершився перший етап передісторії Станіславівської Єпархії.

З початком “весни народів” в Австро-Угорській імперії в 1848 році активізується греко-католицьке духовенство в Галичині, яке взяло на себе роль “національного політичного проводу” [10]. Тому на Слов’янському з’їзді, в 1848 році, у Празі українські делегати вимагали “зрівняння всіх обрядів щодо прав, як їх духовенства, так щодо гідності” [11]. В цей же час виникла у Львові Головна Руська Рада, яка 14 вересня 1849 р. на своєму 101-му засіданні прийняла постанову про створення в Станіславові третьої єпархії. В цій справі було надіслано делегацію до австрійського цісаря в складі о. М.Куземського і проф. С.Прокопчиця, однак і вона закінчилась безуспішно [12]. Проте вже з цього моменту можна розпочинати відлік у передісторії власне Станіславівської Єпархії, тобто вважати її другим етапом, оскільки тепер вперше було заявлено про осідок майбутньої єпархії в Станіславові (і ніде інде).

Нарешті, 18 березня 1850 р. Митрополит М.Левицький та Перемиський Єпископ Г.Яхимович надіслали до цісаря петицію у справі нової греко-католицької дієцезії для південно-східної Галичини й Буковини. В петиції висувалося ряд аргументів на користь позитивного вирішення цієї справи:

- 1) надмірна розлогість Галицької Єпархії (850 кв. миль і 1167 парафіяльних церков) створювала труднощі для візитацій парохій;
- 2) накопичення у Львівській Консисторії багатьох невирішених важливих справ;
- 3) віддаленість Львова як осідку катедри (знаходився на межі єпархій) від більшості парохій;
- 4) неможливість скликати Єпархіальний Синод;
- 5) за наявності двох Єпископів не могли відбутися Провінційні Синоди.

Тому, на думку Митрополита, запропонований поділ на дві Єпархії (Станіславівська і Львівська) був би найбільш ефективним, оскільки “йшов би по лінії розподілу цілої території на дві майже рівні частини, залишаючи за Львовом більшу кількість населення і парафій, легкодоступних для візитацій через своє положення та був би значним полегшенням для Львівського єпископа-митрополита” [13]. Оскільки заснування нової єпархії вимагало значних коштів, то Митрополит М.Левицький вказував на давні маєтки греко-католицької церкви, які несправедливо загарбані, і на приклад недавно заснованої Тарнівської латинської єпархії, на яку виділив кошти сам цісар, висловлюючи сподівання, що “такого самого удостоїться й Руська Церква з великим хісном для вірних Церкви й держави” [14]. Таким чином, вперше було порушено окреме питання про створення третьої єпархії з осідком в Станіславові і вказано на реально можливий спосіб його вирішення.

Тому вдалось досягти певних успіхів. Цісарським декретом від 28 травня 1850 р. дозволено і розпоряджено заснувати Станіславівську Єпархію з відповідним фондом [15]. Справу було запропоновано до схвалення Апостольському Престолові, який прихильно ставився до неї. Вже 22 вересня 1850 р. австрійське міністерство віросповідань та освіти повідомило, що Апостольська Столиця погоджується на заснування Станіславівської Єпархії [16]. Львівська Митрополічна Консисторія навіть провела в тому ж 1850 р. провізоричний поділ Львівської Архиепархії таким чином, що до юрисдикції Львова належало 28 деканатів і 870 тис. вірних; ці дані значилися в Шемагизмі за 1850 р. [17]. Папа Пій IX наказав розпочати канонічний процес у цій справі за окремим запитальником Консисторіальної Конгрегації, а Митрополит М.Левицький переслав відповідну документацію до Риму 18 липня 1851 р. [18]. Відповідних заходів вживав і австрійський уряд, про що свідчать численні офіційні документи за 1849-83 рр. [19]. Так, вже в грудні 1850 р. Президія Намісництва видала відповідне розпорядження про організацію Станіславівської Єпархії, відповідно до якого було складено навіть детальні “індивідуальні графіки” 20 деканатів новостворюваної Єпархії, в яких містилися дані про кількість вірних, священників, парохій, монастирів і монахів; всі 20 деканатів було згуртовано в таблиці по чотирьох повітах – Станіславів, Коломия, Чортків і Чернівці [20]. Однак, далі справа була зупинена з ряду об’єктивних і суб’єктивних причин.

Активізувати процес створення єпархії намагалися представники інтелігенції. В архівних фондах можна знайти чимало листів і звернень до міністерства віросповідань і освіти, до Президії Намісництва, до самого галицького намісника графа А.Голуховського. Особливо цікавим є звернення д-ра І.Шараневича, проф. Львівського університету, від 23 січня 1851 р., в якому він чітко обгрунтовує необхідність остаточного вирішення проблеми заснування Станіславівської Єпархії [21]. загалом можна нарахувати десяток таких клопотань у цій справі.

Однак справа стояла на місці, хоча в статуті Галицького сейму від 26 лютого 1861 р. було вирішено, що майбутній Станіславський Єпископ матиме постійне місце і вирішальний голос у сеймі на основі свого достоїнства, а до його іменування його місце тимчасово зайняв Львівський Єпископ-Помічник [22].

У 1872 р. на адресу міністерства віросповідань і освіти була направлена інтерпеляція депутатів Крайового Сейму з вимогою розподілу Львівської Архiepархії на Львівську і Станіславівську Єпархії [23]. У відповідь на цю інтерпеляцію міністр заявив, що ця спроба відкладається на невизначний термін [24].

Під час засідання бюджетної комісії 20 березня 1879 р., на якому обговорювалося відновлення Краківського Єпископства, виступив також посол д-р Юзичинський, який заявив, що він проти відновлення цього єпископства нічого немає, але вважає, що нарешті, також греко-католицьке єпископство в Станіславі повинно бути створено. Тоді міністр віросповідань і освіти виступив з критикою посла Юзичинського, між іншим зазначивши: "...Однак не слід забувати, що галицький релігійний фонд виник майже виключно із фондів римо-католицького обряду [25]. Така заява міністра явно свідчила про небажання певних політичних кіл успішно завершити справу створення греко-католицької єпархії в Станіславі. На думку В.Полека, це можна пояснити "інтригами польського римо-католицького духовенства і польської шляхти, які вважали, що нове єпископство змінить релігійне, культурне і політичне становище нашого народу на Західній Україні, протистоятиме ополяченню українців" [26]. Що правда, існує ще кілька альтернативних думок. Так, о.П.Мельничук вважає, що через брак фондів не дійшло тоді до заснування нового єпископства [27]. А.Г.Великий зазначає, що "ерекція Румунської церковної Провінції в 1853 р. показала, що призначена дотація була незадовільна, тому заснування Станіславівської Єпархії відкладено на пізніший, більш сприятливий час, який настав щойно в 1885 році" [28]. Отже, з певних причин австрійський уряд не бажав виділяти кошти з Галицького релігійного фонду на створення Станіславівської Єпархії.

Зарадити цій справі намагався посол о.Олексій Заклинський, який 5 травня 1879 р. виступив у австрійському парламенті з величезною голосною промовою в справі Тарнівського єпископства, порушивши паралельно і питання про створення Станіславівського єпископства. О.Заклинський аргументовано довів у своєму виступі, що Галицький релігійний фонд "складається із фондів руського обряду", а тому "у нас є таке ж право до релігійного фонду, як і в римо-католицького кліру" [29]. Однак справа далі не просунулася, хоча за свідченням самого о.О.Заклинського, його промова справила глибоке враження в посольській палаті держдуми, і саме через це міністр Земляковський вжив заходів, щоби мене при наступних виборах в держдуму не допустити", і дійсно-новим послом виборча комісія, що складалася переважно з поляків, затвердила кн. Ю.Пузину [30]. Отже, з різних об'єктивних і суб'єктивних причин справа створення Станіславівської Єпархії ще не була вирішена остаточно. Хоча до кінця 1870-х рр. визрівали все нові і нові передумови, що повинні були б сприяти цьому процесові. "Часи були тяжкі і не пригожі під оглядом політичним, суспільним та церковним. Це пересувало справу з року на рік, хоч митрополити разураз її порушували, бо поширення москвофільства, загроза денационалізації та поширення православія цього постійно вимагали. Також і народна свідомість щораз наполегливіше домогалася кращого впорядкування церковного життя в Галичині" [31].

Нарешті в 1885 р. Справа утворення єпархії була успішно завершена. Як зазначає о. П.Мельничук, до справи втрутився сам престолонаслідник архикнязь Рудольф, в якого майбутній перший Станіславівський Єпископ був тоді учителем-наставником. Сам Єпископ Ю.Пелеш у своєму посланні від 10 січня 1886 р. (його наводить тільки о. П. Мельничук) пише, між іншим, наступне: "Однак не спустив я з ока цієї справи. Той, що її поставив на бажаний шлях, - Його Величність Цісар Франц Йосиф I в порозумінні зі Святим Апостольським Престолом, котрого теперішній представник при цісарському дворі Його Величність Апостольський Нунцій, Архiepіскоп Нікейський Серафим Ванутеллі, вірний засадам Св. Письма, все і при кожній нагоді заявляє про особливу зичливість та прихильність ділам Русинів-католиків, Його Величність благоволив наймилостивіше наказати, щоб справа Станіславівського єпископства була остаточно полагоджена. І так сталося". "Всякі перепони, що мали ще стояти тій справі на дорозі, усунено, призначено потрібні фонди на дотацію єпископства, калітули та консисторської канцелярії і таким способом справа Станіславівського єпископства з боку світської влади була полагоджена" [32]. (детальніше про це див.: 4,арк.55.,112-12) [33]. Одночасно йшли переговори австрійського уряду з Апостольським Престолом про канонічну ерекцію єпархії. Врешті, 26 березня 1885 р. Папа Лев XIII видав буллу про створення Станіславівської Єпархії.

Буллу про канонічну ерекцію Станіславівської Єпархії мала звичайний у таких випадках вигляд і назву "В цілому Господньому стаді" ("De universo dominico grege"). Папа Лев XIII у цій буллі оголосив "цілому Католицькому Світові", що в "Станіславі при Храмі Воскресіння Господа Нашого Ісуса Христа стало канонічно засноване і утворене нове руське католицьке єпископство" [34]. У буллі зазначалося, що з причин передусім розлогості території та трудної душпастирської обслуги Папа Лев XIII приймає пропозицію цісаря Франца Йосифа I і засновує в Станіславі Єпархію в складі 20-и відлучених від Львова деканатів, призначає катедральною церквою парафіяльну церкву Воскресіння Господнього, наділеною відповідною дотацією для єпископа, Консисторії та Капітулу. Підпорядкував новозасновану єпархію Галицькій Митрополії та зрівняв її в правах та привілеях з Перемиською Єпархією, доручив доповнення Капітулу і Крилосу та заснування єпархіальної семінарії. Папа застеріг цісареві право номінації єпископа (першого і наступних) відповідно до булли Галицької Митрополії 1807 р. Виконання ерекційної булли, розподіл територій, вірних, парафій та єпархіального архіву було доручено Адміністраторові Митрополії Сильвестрові Сембратовичу, який наступного дня отримав буллу про призначення його Митрополитом [35]. Рішенням від 12 лютого 1885 р. Цісар Франц Йосиф I іменував, а

Папа Лев XIII на таємній Папській Консисторії від 27 березня 1885 р. затвердив і канонізував Станіславівським Єпископом архидиякона Львівського Капітулу о.-мітрата д-ра Юліана Пелеша.

Таким чином, справу утворення Станіславівської Єпархії було завершено в 1885 р. Так закінчився період “передісторії”, тобто організаційного оформлення Єпархії, хоча всім чотирьом Станіславівським Єпископам довелося ще багато попрацювати для налагодження церковного життя в ній.

Нарешті, слід відзначити, що значення заснування Станіславівської Єпархії по-різному оцінювалося як сучасниками, так і пізніше дослідниками церковної історії. Так, один анонімний автор-священик зазначив, що урядові кола ініціювали збори греко-католицького духовенства, скликані для подання адрес до цесаря і Папи в справі, щоб таким чином “піддобритися” до кліру, “ бо сего вимагала політична konieczність”, і “дати на митрополита, еwentуально на престол єпископський Станіславівський (підкреслення моє-авт.) *personas gratas*, - розумієся при вибитній їх лояльності взглядом держави і Церкви, бо сего йому потрібно” [36]. Отже, анонім-священик оцінював факт створення Єпархії як вияв політичної волі Відня. Зовсім по-іншому оцінював створення Єпархії інший сучасник-перший Станіславівський Єпископ Ю.Пелеш, який в одному з перших Пастирських листів зазначив, що відкриття нової Єпархії “ становить в літописі Руської Церкви і руського народу нову епоху” [37].

Так само протилежні оцінки цієї події давалися пізніше дослідниками Церковної історії. Так, в радянській історіографії факт створення Станіславівської Єпархії розцінювався як прояв католицької експансії Ватикану на Схід. Зокрема, на думку А.І.Гайдоша, “боротьба з революційним рухом стає в центр всієї релігійно-політичної діяльності папства. В 1882 р. Воно проводить реформу ордену василіян, зміцнює його керівництво. В березні 1885р. Створюється Станіславівська уніатська дієцезія (підкреслення моє-авт.). Сюди надсилають лицемірних і підступних, вишколених єзуїтів, василіян і редemptористів...” [38]. Отже, в радянській історіографії цей факт розцінювався лише як одна з ланок експансії та “контрреволюційної політики” папства. Кардинально протилежну оцінку можна знайти в українській діаспорній історіографії. Зокрема, о. І.Сохоцький вважає, що відновлення Галицької Митрополії, створення Станіславівської Єпархії та Львівський Синод 1891 р. “поклали” тривкі основи під організацію і дисципліну греко-католицької Церкви”, завершенням якій мало бути “створення у Львові українського католицького патріархату”, ніби-то заплановане Папою Левом XIII, однак “енергійна мадярська і польська протиакція, як і теж російського уряду, не дали здійснити цього плану” [39]. Слід відзначити, що обидві точки зору є абсолютно хибні. Більш об’єктивно оцінював факт створення Єпархії о.д-р Ю.Федорів: “Після оснування Галицької митрополії уніатська Церква поволі зачинає приходити до себе та заліковувати ті рани, яких зазнала в наслідок великих політичних перемін...була основана єпархія Станіславівська (1885). Кращі умовини життя і прихильна постанова державних чинників виявилася скоро в житті Церкви”, яка “стала головним мотором у поширенні національної свідомості, у розбудові шкільництва, у збереженні рідної мови. Також в економічних відносинах вона здобула певні заслуги...” [40]. Отже, незважаючи на таку різноманітність оцінок, варто сказати, що створення Станіславівської Єпархії відкрило нову сторінку в історії Греко-Католицької Церкви в Галичині.

Джерела і література:

1. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
2. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
3. Заклинський О.о. Записки пароха Старих Богородчан. –Торонто: Добра книжка. 1960. –144 с.
4. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
5. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії. –Івано-Франківськ, 1995. –с.99-156.
6. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
7. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. –т. VIII (XIX ст.). –Рим: в-во оо.Василіян, 1976. –275 с.
8. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. –т. VIII (XIX ст.). –Рим: в-во оо.Василіян, 1976. –275 с.
9. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
10. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії. –Івано-Франківськ, 1995. –с.99-156.
11. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
12. Заклинський О.о. Записки пароха Старих Богородчан. –Торонто: Добра книжка. 1960. –144 с.
13. ЦДІА України у м.Львові. –Ф.684, Оп.1, Спр.28, Арк.1-35
14. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
15. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
16. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії. –Івано-Франківськ, 1995. –с.99-156.
17. Мудрий С.о. Нарис історії Церкви в Україні. –Рим-Львів, 1995. –404 с.
18. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
19. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії. –Івано-Франківськ, 1995. –с.99-156.

20. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
21. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
22. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії. –Івано-Франківськ, 1995. –с.99-156.
23. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. –т. VIII (XIX ст.). –Рим: в-во оо.Василіян, 1976. –275 с.
24. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. –т. VIII (XIX ст.). –Рим: в-во оо.Василіян, 1976. –275 с.
25. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
26. Лужицький Г.о. д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. – Філадельфія, 1954. –724 с.
27. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
28. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
29. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. –т. VIII (XIX ст.). –Рим: в-во оо.Василіян, 1976. –275 с.
30. ЦДІА України у м.Львові. –Ф.146, Оп.4, Спр.2334, Арк..1-64.
31. ЦДІА України у м.Львові. –Ф.146, Оп.4, Спр.2335, Арк..1-132.
32. ЦДІА України у м.Львові. –Ф.146, Оп.4, Спр.2334, Арк..1-64.
33. ЦДІА України у м.Львові. –Ф.146, Оп.4, Спр.2335, Арк..1-132.
34. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
35. ЦДІА України у м.Львові. –Ф.146, Оп.7, Спр.3983, Арк..1-114
36. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
37. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
38. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії. –Івано-Франківськ, 1995. –с.99-156.
39. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
40. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. –т. VIII (XIX ст.). –Рим: в-во оо.Василіян, 1976. –275 с.
41. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
42. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
43. Заклинський А.о. Записки... –Львів: Червона Русь, 1899. –144 с.
44. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
45. ЦДІА України у м.Львові. –Ф.146, Оп.4, Спр.2336, Арк..1-125.
46. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. –Львів: Місіонер, 1997. –416 с.
47. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. –т. VIII (XIX ст.). –Рим: в-во оо.Василіян, 1976. –275 с.
48. Збор одпоручников всего руського криру одбувшійся на днях 22 і 23 січня 1884 р. у Львові и его результати! Освітлено руским попом. –Львів, 1884. –18 с.
49. Вісник Станіславівської Єпархії. –1886-1900.
50. Документи розповідають (Про антинародну діяльність уніатської церкви на Прикарпатті і Закарпатті, про боротьбу народних мас проти гніту католицької церкви)/Наук. Ред. І передмова канд. іст. Наук Ю.Ю.Сливки). –Ужгород: Карпати, 1971. –189 с.
51. Сохоцький І.о.д-р. Що дали греко-католицька церква й духовенство українському народові. – Філадельфія, 1951. –104 с.
52. Федорів Ю.о.д-р Історія церкви в Україні. –Торонто, 1967. –362 с.

УДК 07.00.01 – Історія України